

*Колектив Національної парламентської бібліотеки України,
редколегія журналу «Бібліотечна планета» щиро вітають
шановну Людмилу Опанасівну Новакову
з нагоди ювілейного дня народження!*

*Успішний керівник найбільшого культурно-просвітницького центру Донбасу, новатор у розвитку
бібліотечної справи, громадський діяч, а також поважний автор нашого фахового часопису
Людмила Опанасівна широко відома бібліотечній спільноті України, яка поважає її за відданість
своїй справі, наполегливість, ініціативність, високий професіоналізм.*

*Бажаємо шановній Людмилі Опанасівні міцного здоров'я на многії літа,
благополуччя, щедрої долі, щастя у житті, творчої наснаги, здійснення всіх мрій та сподівань!*

**Л. Новакова, генеральний директор
КЗК «Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської»,
заслужений працівник культури України**

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРОДУКТИ І ПОСЛУГИ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

НА сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства відбувається підвищення ролі науки й освіти в усіх сферах діяльності людини, прискорення процесів інтеграції та диференціації науки, зростання темпів розроблення й впровадження інноваційних технологій та розвиток глобальних комп'ютерних мереж на основі використання цифрових технологій і засобів дистанційного доступу до інформації, її миттєвої передачі каналами зв'язку.

Всі ці характеристики знаходять відображення в організації і технології бібліотечної діяльності Донецької ОУНБ ім. Н. К. Крупської: змінюється видова структура її фондів, удосконалюються процеси комплектування та обробки нових надходжень, значна увага приділяється адаптації інформаційно-бібліотечного обслуговування до реалій сьогодення тощо. Пріоритетними напрямками діяльності закладу на початку XXI ст. стало впровадження нових інструментів та методів роботи, використання прогресивних інформаційних технологій, забезпечення мережевої інтеграції інформаційних ресурсів.

Важливою соціальною функцією бібліотек є задоволення інформаційних потреб користувачів шляхом надання їм інформаційно-бібліотечних продуктів і послуг. Донецька ОУНБ постійно працює над вивченням інтересів користувачів, досліджує їх попит на бібліотечні продукти і послуги, реалізуючи в цьому напрямі регіональні програми реформування та розвитку бібліотечної галузі. Так, результатом довгострокового спостереження й аналізу стала реорганізація бібліотечного простору. Окрім традиційних читальних залів в ОУНБ з'явилися приміщення для індивідуальної роботи, де організовано автоматизовані та традиційні робочі місця, серед яких – кафедра обслуговування науковців, віртуальний читальний зал для наукових цілей. Результатами проектної діяль-

ності бібліотеки стало відкриття інформаційних центрів: «Вікно в Америку», «Русский центр», Канадсько-український бібліотечний центр, Центр європейської інформації, Центр інформації про хід та підготовку Євро-2012, Регіональний тренінговий центр, пункт доступу громадян до офіційної інформації тощо.

Фонд ОУНБ як бібліотечний продукт змінюється з урахуванням інформаційних потреб громади, відповідно до реалій сучасного книговидання. Загальний обсяг фонду на 01.01.2012 р. становив 1 млн 612 тис. прим. документів. Надходження документів до бібліотеки у 2006–2011 рр. щороку становили близько 20 тис. прим. Але, незважаючи на таку стабільність у кількісних показниках нових надходжень, їх видовий склад постійно змінювався. Так, протягом останніх років суттєво зросла кількість електронних документів. За період 2006–2011 рр. їх колекція збільшилася до 4 449 прим., крім того, за цей час надійшло 241 прим. книг з електронними додатками. Отже, простежується чітка динаміка збільшення цього сегмента бібліотечного фонду, що суттєво змінює інструментарій бібліотеки (див. таблицю).

Кількість нових надходжень до фонду Донецької ОУНБ у 2006–2011 рр.

Надходження	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість документів (усього)	22 737	19 846	19 561	17 798	19 988	19 051
в т. ч. електронних видань	186	620	198	241	794	1 780

У зв'язку з поширенням електронних засобів масової інформації, переведенням випуску видань із друкованого на електронний формат репертуар періодичних видань щорічно змінюється. Так, їхня кількість зменшилася з 1 474 назви у 2006 р. до 1 162 – у 2011-му. В читальному залі відділу періодичних документів обладнано автоматизовані робочі місця, де користувачі можуть безоплатно працювати з електронними журналами і газетами, які є у вільному доступі в Інтернеті. Для користувачів віртуального читального залу фахівці бібліотеки готують веббіографічні списки регіональних наукових журналів, що перестали виходити в друкованому вигляді і також є у вільному доступі. При цьому виникає проблема з системою доступу, яка не гарантується державою. Якщо доступ перестане бути вільним (а зарубіжний досвід саме на це й вказує), то обласні бібліотеки можуть залишитися без обов'язкового примірника регіональних журналів і газет.

Сучасному користувачеві лише документального ресурсу замало, тому бібліотека розширює свій інформаційний потенціал за рахунок створення власних інформаційних ресурсів та передплати запозичених. Зокрема, забезпечено доступ до бібліографічних баз даних (БД) Російської книжкової палати, ВІНІТІ, ІНІСН АН Росії, електронного бюлетеня «Україна – НАТО», ресурсів Інтернету, повнотекстової інформаційно-пошукової системи «Нормативні акти України», БД Polpred.com, яка містить огляд преси провідних інформаційних агентств та ЗМІ (230 країн, 42 галузі), багатогалузевої БД наукової інформації EBSCO. З 2012 р. в «Русском центре» бібліотеки надається доступ до російської БД «Интегрум», яка містить повнотекстові версії центральних і регіональних ЗМІ Росії, аналітичні дослідження та огляди, адресно-довідкові й правові БД. Для користувачів ці БД доступні в локальній мережі бібліотеки. Також Донецька ОУНБ приєдналася до Мережі пунктів доступу громадян до офіційної інформації, яку організовано в рамках проекту УБА, що фінансується Програмою сприяння Парламенту України (ПСП II) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Усвідомлюючи важливість збереження та використання інтелектуального надбання Донецького краю, книгозбірня формує «Електронну бібліотеку Донеччини», яка містить повні тексти друкованих творів місцевих авторів, періодичних краєзнавчих видань та аналітико-методичних і бібліографічних видань бібліотеки. Їх електронні версії розміщуються на підставі угод між авторами або їх спадкоємцями та бібліотекою відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права». У цьому напрямі бібліотека співпрацює з громадськими, видавничими й письменницькими організаціями області, залучаючи інтелектуальних власників до формування електронної бібліотеки. Ця частина бібліотеки доступна користувачам Інтернету, які завітали на сайт ОУНБ. Серед видань, що представлені в онлайн-версії «Електронної бібліотеки Донеччини», – наукові праці, матеріали конференцій, підручники, художні твори, збірки поезій донецьких авторів та видання про край.

Періодичні видання історико-культурного значення переводяться в електронну форму за допомогою спеціалізованого скануючого комплексу. На початок 2012 р. вже оцифровано більше 1 Тбайта регіональних часописів. Доступ до цієї частини електронної бібліотеки надається безоплатно в локальній мережі. У віртуальному читальному залі створено автоматизовані робочі місця, де користувачі мають змогу ознайомитися з оцифрованим виданням, роздрукувати потрібну сторінку. Окрім цього, за потреби, вони можуть скористатися друкованим аналогом.

Усвідомлюючи необхідність корпоративної взаємодії з бібліотеками країни, Донецька ОУНБ приєдналася до створення електронної бібліотеки «Культура України», яка формується зусиллями Національної парламентської бібліотеки України. Участь у цьому проекті дає багато можливостей для співпраці: розміщення оцифрованих видань про культуру Донеччини, залучення місцевих діячів культури та мистецтва до вказаної діяльності. Окрім цього, активізувалася робота бібліотеки з оцифрування не тільки періодичних видань, а й книг, що мають наукове, історичне та культурне значення для регіону.

Особливу увагу бібліотека приділяє формуванню електронного каталогу як найважливішого продукту автоматизації бібліотечних процесів, відображенню в ньому нових надходжень та ретроконверсії активної частини бібліотечного фонду. На 01.01.2012 р. загальний обсяг бази електронного каталогу становив 665,5 тис. бібліографічних записів книг, брошур, альбомів, атласів, періодичних видань та статей, авторефератів дисертацій, нот, звукозаписів, компакт-дисків тощо. Організується і ведеться він спільними зусиллями всіх структурних підрозділів бібліотеки. Хронологічні рамки: з 1994 р. – книги, з 2004-го – періодичні видання та статті, ноти й звукозаписи.

Динаміку поповнення електронного каталогу можна побачити на вміщеному нижче рисунку.

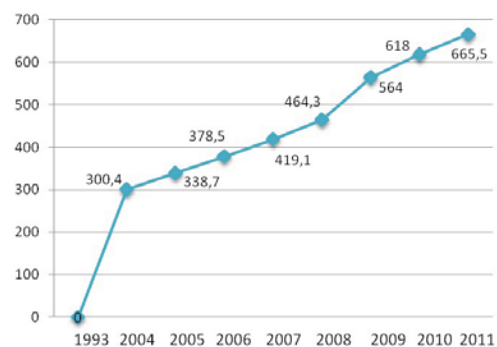

Рис. Динаміка росту обсягу електронного каталогу Донецької ОУНБ, тис. прим.

Електронний каталог бібліотеки забезпечує одночасний багатоаспектний оперативний пошук, котрий здійснюється за кількома параметрами, що є набагато зручнішим порівняно з традиційними бібліотечними каталогами. Найактивніше в інформаційно-бібліографічному обслуговуванні використовується адаптований вид, пошук в якому має такі ознаки: автор,

назва, рік, місце видання, ключове слово, предметна рубрика, шифр бібліотечно-бібліографічної класифікації тощо.

Для забезпечення оперативного доступу до даного продукту в залі каталогів обладнано 7 робочих станцій, де користувач має змогу не тільки працювати з електронним каталогом, а й роздрукувати результати пошуку, що суттєво зменшує час на заповнення читацької вимоги. Віддалений доступ до електронного каталогу на сайті бібліотеки дає користувачам можливість цілодобово отримувати відомості про бібліотечний фонд.

Постійно здійснюється технологічна модернізація установи. Її локальна мережа нараховує 152 автоматизованих робочих місць, з них із доступом до Інтернету – 75. Для користувачів обладнано 49 робочих станцій, 40 з яких мають доступ до Мережі.

З розвитком інформаційних технологій відбувається й модернізація сайту Донецької ОУНБ, де міститься вичерпна інформація про історію створення бібліотеки, її структуру, ресурси та послуги, контакти. Регулярно оновлюється блок новин, анонсів заходів, акцій, нових послуг закладу. Зворотний зв'язок із користувачами сайту здійснюється за допомогою гостьової книги, в якій вони висловлюють своє бачення сучасної бібліотеки, пишуть побажання та пропозиції щодо її роботи, звертаються по допомогу.

Наповнюючи контент сайту новими продуктами й послугами, такими як онлайнвий електронний каталог, онлайнва «Електронна бібліотека Донеччини», перелік періодичних видань, які отримує бібліотека, галузевий рубрикатор повнотекстових баз даних Інтернету, віртуальна довідка, електронне доставляння документів, віртуальні книжкові виставки тощо, ОУНБ таким чином розширює коло своїх користувачів. Також на сайті є відсилання до сторінок інформаційних центрів бібліотеки: «Вікно в Америку», «Русский центр», Центру європейської інформації.

Нещодавно було запроваджено послугу «Електронне замовлення», завдяки якій користувачі, попередньо зареєструвавшись, мають можливість після роботи з електронним каталогом замовити необхідні документи, не виходячи з дому, простежити шлях свого обслуговування в бібліотеці, переглянути перелік книг, котрі терміново треба здати, тощо. Сайт підтримується українською, російською та англійськими мовами.

Для зворотного зв'язку з користувачами бібліотека використовує як традиційні засоби зв'язку, так і SMS-повідомлення й електронну пошту. Таким чином користувачі оперативно отримують нагадування про строки повернення літератури, початок перереєстрації, святкові привітання.

Донецька ОУНБ відіграє провідну роль у сфері інформаційно-бібліографічного забезпечення розвитку науки в регіоні. Фахівці кафедри обслуговування науковців, інформаційно-бібліографічного відділу, проаналізувавши дії групи молодих користувачів, які здійснювали пошук інформації в бібліотеці в наукових цілях, виявили проблему недостатнього рівня інформаційної культури молоді, що впливає на швидкість та якість їх пошукової роботи. Припустивши, що така

проблема є скоріше правилом, ніж винятком, бібліотека започаткувала «Проект інформаційної підтримки молодих науковців», який спрямовано на підвищення ефективності інформаційно-бібліографічного забезпечення розвитку науки та активізацію наукових досліджень у регіоні. В рамках проекту вже проведено 10 тренінгів для молодих науковців з інформаційного сервісу в Інтернеті, ефективного використання баз даних для підготовки наукових робіт, навчання правил користування електронними бібліотеками.

Підвищенню рівня інформаційної культури членів громади сприяє плідна робота Регіонального тренінгового центру, який було відкрито в 2010 р. за програмою «Бібліоміст» та фінансової підтримки Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) для навчання бібліотекарів та користувачів бібліотеки комп'ютерної грамотності, пошуку інформації в Інтернеті, використання новітніх комп'ютерних технологій. Центр обладнано сучасними комп'ютерною технікою та програмними продуктами. В ньому працюють тренери, які пройшли висококваліфіковану підготовку. Центр популярний серед користувачів, про що свідчать такі цифри: протягом 2010 р. його заняття відвідали 190 осіб, у 2011-му – 440 осіб. Здебільшого це незахищені категорії громадян.

Для підготовлених користувачів у бібліотеці вже багато років успішно працює Інтернет-центр, в якому надаються консультації з пошуку в Мережі, з відкриття персональної безкоштовної поштової скриньки, поглиблений пошук з відповідної теми та інші додаткові послуги. Коло користувачів, які приходять до бібліотеки переважно заради користування Інтернет-ресурсами, щороку збільшується, отже, доступ до Інтернету став невід'ємною складовою бібліотечного сервісу.

Також у бібліотеці функціонує бездротова локальна мережа Wi-Fi, доступ до якої надається користувачам безкоштовно.

Слід зазначити, що відвідувачі вже оцінили переваги інформаційних технологій. Вони активно використовують електронний каталог для більш швидкого пошуку документів та Інтернет-ресурси, щоб задовольнити свої інформаційні потреби.

Донецька ОУНБ у своїй діяльності керується як власними напрацюваннями, так і намагається запровадити ефективний досвід зарубіжних бібліотек. Наприклад, результатом вивчення такого досвіду стало створення онлайнвої довідкової служби «Запитай бібліографа», де в режимі реального часу бібліографи ведуть консультування користувачів, відповідаючи на найрізноманітніші запитання, допомагають у доборі літератури відповідної тематики, радять, якими бібліографічними ресурсами можна скористатися самостійно. Цілодобово, поки у тестовому режимі, здійснюється інтерактивне консультування, відповідь надається протягом робочого дня залежно від складності запитання. Непрості запитання, які надходять у режимі чат-сесій, переадресовуються у службу «Віртуальна бібліографічна довідка».

Вже 11 років за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні в бібліотеці працює центр «Вікно в Америку», при якому функціонують

англійський розмовний клуб, кіноклуб, клуб «Читаємо та співаємо англійською» – для тих, хто вже має базові знання з англійської мови. Відповідно до вимог часу центр отримав комп'ютерний курс для вивчення англійської мови Resetta Stone. Завдяки такому ресурсу кожний охочий, завітавши до центру, отримує можливість вивчати англійську. Також фахівець центру започаткувала створення бази мультимедійних презентацій на допомогу вивченню історії США за окремими штатами, розраховану, в першу чергу, на вчителів та студентів. Поштовхом до цієї справи стали запити користувачів центру та знайомство з мультимедійною презентацією «Американські свята».

З відкриттям у бібліотеці «Русского центра» за фінансової підтримки Фонду «Русский мир» (м. Москва, Росія) з'явилися нові послуги: супутникове телебачення, перегляди документальних та художніх фільмів. Тепер користувачі бібліотеки не тільки можуть узяти додому диски із записами фільмів, а й переглянути та обговорити їх у конференц-залі центру з односторонніми. «Русский центр» проводить цикли тематичних переглядів фільмів для цільових аудиторій. Окрім цього, у центрі обладнано 10 робочих місць з безплатним Інтернетом, яким можна скористатися для навчальних та культурних цілей.

З використанням інформаційних технологій зазнали суттєвої модернізації культурно-дозвілєві заходи бібліотеки, при проведенні яких використовуються Скуре-конференції, мультимедійні презентації, Інтернет-подорожі, презентації Інтернет-сайтів тощо. На бібліотечному сайті можна ознайомитися з віртуальними книжковими виставками, презентаціями нових книг, де вміщено інформацію про історію їх створення, авторів, відгуки на книги.

Досвід Донецької ОУНБ показує, що на сучасному етапі науково-технічного розвитку інформаційні технології стають основою, на якій повинна базуватися робота всіх існуючих інформаційних систем. На жаль, обласні бібліотеки України мають різними шляхами впроваджувати їх у свою діяльність. При цьому використання інформаційних технологій та веб-сервісів у практиці роботи бібліотек – це процес, який вимагає відповідної законодавчої бази, методологічного супроводу та належного фінансового забезпечення. Тому для подальшого розвитку вітчизняних бібліотек та їх інтеграції у світовий інформаційний простір потрібно вирішити низку проблем:

1. Задля розв'язання питання про підвищення інформаційного потенціалу бібліотек за рахунок документів у Мережі слід внести пропозиції щодо змін до Закону України «Про обов'язковий примірник документів» №595-XIV від 9 квітня 1999 р. (зі змінами), які б передбачали правові засади отримання бібліотеками обов'язкового примірника цих документів.

2. Закріпити на законодавчому рівні право регіональних бібліотек на безкоштовний доступ до баз даних наукового змісту, що дасть змогу цим закладам розширити номенклатуру інформаційних послуг та забезпечити інформаційні потреби громади.

3. Для підвищення попиту на ліцензійні музичні, відеодиски та диски з програмним забезпеченням,

якими комплектуються бібліотеки, витрачаючи на їх придбання великі кошти, посилити контроль з боку держави за розповсюдженням нелегітимної (піратської) продукції відповідного змісту.

4. Задля вирішення проблем, пов'язаних з формуванням власних повнотекстових баз даних, розробити Положення, в якому зазначити загальні підходи до створення територіально розподіленого ресурсу на державному, регіональному та місцевому рівнях. Це дозволило б значно скоротити витрати та уникнути проблем, що виникають при створенні об'єднаних ресурсів. Що ж до вже оцифрованих колекцій, то є нагальна потреба створити реєстр оцифрованих видань, який дасть змогу уникнути дублювання процесів.

5. У царині корпоративної каталогізації також залишається низка невирішених питань, що обговорюються майже на всіх бібліотечних заходах. Серед них – проблеми інформаційного, лінгвістичного, методичного, програмного забезпечення корпоративної каталогізації, котрі потребують термінового розв'язання. Але реалізація цих ідей неможлива без серйозної державної підтримки, залучення фахівців та технічного забезпечення. І хоча в регіонах нашої країни бібліотеки формують зведені електронні каталоги українських періодичних видань, але в сучасних умовах цього замало для повного задоволення інформаційних потреб користувачів, забезпечення оперативного пошуку та надання їм якнайповнішої інформації. Тому міжбібліотечна взаємодія повинна вийти на новий рівень. При цьому досить важливо не залишити без уваги позитивний досвід бібліотек.

Як відомо, держава вже робила спроби запровадити централізовану корпоративну каталогізацію. Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про затвердження Державної програми розвитку культури на період до 2007 року» № 1235 від 6 серпня 2003 р., в якій передбачено заходи зі створення бібліотечних стандартів (форматів), пов'язаних із застосуванням комп'ютерних технологій, та Центру корпоративної каталогізації бібліотек, запровадження технологій доставляння документів і фінансування цих робіт. Але, на жаль, позитивних зрушень не відбулося.

Отже, впровадженню міжбібліотечної взаємодії перешкоджає, в першу чергу, недосконалість законодавства. У деяких законодавчих актах [Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» № 75/98-ВР від 4 лютого 1998 р. (зі змінами); постанові Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжгалузевої ради з питань розвитку інформаційного суспільства» № 4 від 14 січня 2009 р. (зі змінами); Указі Президента України «Про затвердження Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України» № 437 від 8 квітня 2011 р. тощо] зовсім не йдеться про участь у процесі інформатизації суспільства бібліотечних установ.

Таким чином, доки держава не розглядатиме бібліотеки як провідні інформаційні центри країни, доти ці заклади не перейдуть на новий рівень розвитку, що передбачає інтеграцію їх ресурсів, координацію та кооперацію діяльності.